

Zofia Kurzowa

Ewa Ostrowska (5 maja 1907 - 16 listopada 1977) [nekrolog]

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 69/2, 331-335

1978

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

EWA OSTROWSKA

(5 maja 1907 — 16 listopada 1977)

W listopadzie 1977 zmarła w Krakowie Ewa Ostrowska, profesor zwyczajny Uniwersytetu Jagiellońskiego, wybitny językoznawca, badaczka historii języka polskiego.

Urodziła się w Kolbuszowej, w rodzinie nauczycielskiej. W roku 1926 wstąpiła na Wydział Filozoficzny Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie w r. 1932 ukończyła polonistykę, ze stopniem magistra filozofii. Była wyróżniającą się uczennicą Kazimierza Nitscha oraz Ignacego Chrzanowskiego. Już w latach 1930—1931 ukazał się w „Ludzie Słowiańskim” cykl jej artykułów napisanych wspólnie z Kazimierzem Nitschem, pt. *Mazowieckie wyrazy przyrodnicze*: 1. *Gryka*, z mapą (1929/30, z. 1); 2. *Chaber* (*Centaurea cyanus*), z mapą (1931, z. 1); 3. *Sokora* (*Populus nigra* lub *Populus alba*), z mapką w tekście (1931, z. 2); 4. *Jegla = jodła* (*Picea excelsa*), z mapami (jw.). Dały one podstawę jej pracy magisterskiej, która stała się ważnym po dziś dzień przyczynkiem do opisu różnicowania gwarowego Polski, ukazującym odrębność językową Mazowsza.

W latach 1933—1939 oraz w pierwszym okresie istnienia Polski Ludowej (1944—1946) była Ewa Ostrowska nauczycielką gimnazjum w Rzeszowie. W roku 1946 uzyskała w Uniwersytecie Jagiellońskim doktorat z filologii polskiej, na podstawie pracy: *Historyczna składnia komparatywu względnego w języku polskim*, w której dała wnikliwą analizę dziejów polskiego systemu komparatywnego z punktu widzenia formy zestawienia: spójnikowego, przyimkowego i kazualnego. W pracy tej dały już znać o sobie tak później znamienne i cenione cechy wszystkich naukowych dzieł Ostrowskiej: subtelność, wnikliwość i precyzja, misterność jej naukowych konstrukcji i rekonstrukcji.

Od 1 IX 1948 związała się Ewa Ostrowska na stałe z Uniwersytetem Jagiellońskim, naprzód jako asystent w Zakładzie Filologii Słowiańskiej, a od 1 I 1950 jako adiunkt w Zakładzie Języka Polskiego. W roku 1953 powierzono jej już obowiązki samodzielnego pracownika nauki. W roku 1954 została mianowana docentem, w 1966 uzyskała tytuł profesora nadzwyczajnego, w 1973 — profesora zwyczajnego. W latach 1971—1976 pełniła funkcję kierownika Zakładu Gramatyki Diachronicznej Języka Polskiego Instytutu Filologii Polskiej.

Na podniesienie zasługują osiągnięcia dydaktyczne prof. Ostrowskiej. W okresie swej 30-letniej pracy uniwersyteckiej prowadziła kursowe i monograficzne wykłady dla studentów i doktorantów. Dużym zainteresowaniem cieszyły się jej seminaria magisterskie i doktoranckie. Kierowała specjalizacją językoznawczą w międzyuczelnianym studium doktoranckim filologii polskiej. Wykształciła liczne rzesze młodych językoznawców.

Ostrowska uczestniczyła też przez 20 lat w pracy naukowej zespołu *Słownika staropolskiego*. Przystąpiła do niej, z inicjatywy Kazimierza Nitscha, 1 X 1947, w okresie dla *Słownika* ważnym, kiedy to kształtowała się ostateczna postać dzieła. Ostrowska zarówno przygotowywała sama artykuły hasłowe jak i uczestniczyła w pracach redakcyjnych. Jej udział w nich był niezwykle cenny dzięki znajomości źródeł, doskonałemu wycuciu funkcji znaczeniowych i syntaktycznych poszczególnych wyrazów.

Praca nad *Słownikiem* miała wielki wpływ na osobiste zainteresowania naukowe Ostrowskiej, wzbogaciła ogromnie jej naukowy warsztat i doświadczenie.

Od 1959 r. była Ostrowska członkiem komitetu redakcyjnego „Języka Polskiego”, od r. 1961 pełniła funkcję sekretarza naukowego redakcji.

Była ponadto członkiem dwóch komisji Krakowskiego Oddziału PAN: Komisji Językoznawstwa i Słowianoznawstwa. Tam to przez wiele lat, tak jak w Towarzystwie Miłośników Języka Polskiego, systematycznie wygłaszała odczyty naukowe cieszące się dużym uznaniem słuchaczy.

Praca naukowa była największym umiłowaniem Ostrowskiej, wypełniała jej wszystkie dni; stanowiła jej świat osobisty, może i ucieczkę od okrucieństwa życia, które skazało ją na samotność i ciężką chorobę.

Badania uczonej skupiały się na historii języka polskiego, w szczególności na składni historycznej, słowotwórstwie i leksykologii, dialektologii historycznej oraz stylistyce.

Wiele uwagi poświęciła Ewa Ostrowska składni. Zapoczątkowała ten zakres jej zainteresowań wspomniana już rozprawa doktorska *Historyczna składnia komparatywu względnego w języku polskim*. Potem następuje seria artykułów, z których wymienić warto choć najważniejsze: *Poetyckość składni w najstarszym polskim wierszu* („Język Polski” 1967, z. 1), *Z techniki poetyckiej polskiego średniowiecza*. (*Nagromadzenia w „Rozmowie mistrza Polikarpa”*) (w: *W służbie nauce i szkole. Księga pamiątkowa poświęcona Profesorowi Doktorowi Zenonowi Klemensiewiczowi*. Warszawa 1970), *Najstarsze polskie zdanie prozaiczne* („Język Polski” 1968, z. 2). Ostatnia z tych prac jest analizą XIII-wiecznego zdania przekazanego przez Długosza.

Badania Ostrowskiej nad historią polskich formacji słowotwórczych rozpoczyna w r. 1948 cenny artykuł *Z historii przymiotników złożonych typu „biało-czerwony” i „jasnoniebieski”* („Język Polski” 1948, z. 1/2),

w którym ukazała na materiale staropolskim pochodzenie tych złożeń od dawniejszych połączeń „z biała czerwony”, „biały a czerwony” oraz „z niebieska jasny”. W artykule *Podgórze i Podgórz, Naręcze i Naręcz* (jw., 1964, z. 1) wykazała ogólną tendencję do przechodzenia formacji typu „Podgórze”, „Zamoście”, „Podłęże” w „Podgórz”, „Zamość”, „Podlęż”. Najcenniejszą pozycją z zakresu słowotwórstwa historycznego jest duża monografia *Rzeczowniki z przyrostkiem „-ość” w języku XVI wieku* (w zbiorze: *Odrodzenie w Polsce*. T. 3, cz. 2. Warszawa 1962). Pokazuje ona ewolucję funkcji sufiksu w opozycji do innych ówczesznie współnofunkcyjnych przyrostków: *-stwo*, *-ota*, ustabilizowanie się produktywności cząstki *-ość* w języku polskim od XVI wieku. Ponadto praca daje wnikliwą analizę funkcji stylistycznych i sufiksów, i formacji słowotwórczych.

Ewa Ostrowska

Na uwagę zasługują w dorobku Ewy Ostrowskiej również opracowania historii znaczeń pojedynczych wyrazów, np. „*Odziać*” i jego synonimy („*Język Polski*” 1952, z. 1/2), *Z zagubionych wyrazów* (jw., z. 3 <1. „*Czyn*”, z. 4 <2. „*Robota*”), *Osobliwość znaczeniowa Kochanowskiego „Greckim chórom przygania”* (w zbiorze: *Studia linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Spławiński*. Warszawa 1963), *Ze studiów nad historią wyrazów: „gadać”, „gadka”, „gadanie”* („*Język Polski*” 1958, z. 4). Doskonała znajomość i wycucie staropolszczyzny, wieloletnie doświadczenia w pracy słownikowej umożliwiły autorce niejednokrotnie odsłonięcie nowych, nie znanych dotąd znaczeń wyrazów. Odkrycia są tym cennie-

sze, że każdy wyraz ukazany jest na tle słowotwórczej rodziny, a badany w opozycji do jego semantycznych synonimów. W ten sposób realizowała Ostrowska zawsze starannie główny postulat badań semantycznych: ukazywanie zasięgu pól semantycznych poszczególnych wyrazów.

Począwszy od r. 1968 ogłasza badaczka cykl studiów z dziedziny dialektologii historycznej, w której wydobyła znów na światło dzienne wiele faktów dotąd nie znanych lub lekceważonych. Drogą precyzyjnych analiz odkrywała różnicowania gwarowe w staropolszczyźnie i ich refleksy w tekstach zabytków. Szczególnie interesujące i cenne są wnioski mówiące o odrębności Mazowsza w dawnych wiekach. Oto podstawowe tytuły z tego zakresu: *Dialektyzmy w plockiej „Rozmowie mistrza Polikarpa ze śmiercią”* (Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych Oddziału PAN w Krakowie” 1968), *Nieznane fakty dialektyczne w polszczyźnie średniowiecznej. 1. Fonetyka śródwyrazowa przed spółgłoskami półotwartymi. 2. Spółgłoski wargowe miękkie* („Język Polski” 1968, z. 5; 1969, z. 2), *Staropolskie zmiany w wyrazach „ksiądz”, „księga”* (jw., 1969, z. 3), *Z dziejów „r” w staropolszczyźnie* („Sprawozdania z Posiedzeń Komisji Naukowych Oddziału PAN w Krakowie” 1969), *Fonetyczna osobliwość „Kazań gnieźnieńskich”: „f domiech”, „prafda”* (jw., 1970), *Samogłoski nosowe w staropolskich tekstach z Mazowsza* („Język Polski” 1972, z. 4/5).

Stopniowo jednak główna uwaga badawcza Ewy Ostrowskiej skupia się na zagadnieniu artyzmu językowego poezji i prozy staropolskiej. Serię prac na ten temat otwiera w r. 1953 ważny artykuł *Walka o piękne słowo psalterzowe. „Psalterz” Kochanowskiego i „Psalterz brzeski”* (jw., 1953, z. 4). Ukazuje tu autorka wszystkie wysiłki i zabiegi Kochanowskiego zmierzające do udoskonalenia własnego przekładu *Psalterza*, analizuje warsztat poety, nawiązującego do innych, wcześniejszych przekładów *Psalterza* — prozaicznych i wierszowanych.

Zainteresowania autorki idą dalej w dwóch kierunkach: artyzmu językowego dzieł Mikołaja Reja i artyzmu polskiej literatury średniowiecznej. Pierwszego tematu dotyczą artykuły (wymieniamy tylko najważniejsze): *O artyzmie opisów przyrody w „Wizerunku” Reja* (jw., 1961, z. 4), *Bruegel polskiej literatury* (w zbiorze: *Mikołaj Rej. W czterechsetlecie śmierci*. Warszawa 1971). W pracach tych obaliła Ostrowska zakorzeniony w historii literatury pogląd, że poczynaniom twórczym Reja nie przyświecał cel artystyczny. Dowiodła natomiast, że Rej znał zasady ówczesnej poetyki i skrzętnie je stosował. Wskazywała na malarskie podobieństwo między obfitością i różnorodnością szczegółów występujących w *Wizerunku* Reja i na płótnach wielkiego ówczesnego malarza niderlandzkiego, Bruegla.

W roku 1967 ukazało się najważniejsze dzieło Ewy Ostrowskiej, *O artyzmie polskich średniowiecznych zabytków językowych*. („*Bogurodzica*”, „*Kazania świętokrzyskie*”, „*Postłuchajcie, bracia miła*”), („*Zeszyty Naukowe UJ*”, *Prace Językoznawcze*, z. 20), przygotowane studiami wcze-

śniejszymi, takimi jak opracowanie językowe i wstęp językoznawczy w wydaniu *Bogurodzicy* w serii „Biblioteka Pisarzy Polskich” (1962) i referat (wygłoszony w 1965 r. na posiedzeniu Komisji Językoznawczej PAN) *Artyzm językowy „Kazań świętokrzyskich”*. Książka *O artyzmie polskich średniowiecznych zabytków* ma wielkie znaczenie i dla dziejów języka polskiego, i dla dziejów polskiej kultury. Toteż zyskała uznanie recenzentów reprezentujących różne specjalności, takich jak Jan Petr, Jadwiga Zieniukowa, Tadeusz Ulewicz, Konstanty Grzybowski.

Wszystkie utwory będące przedmiotem tego studium okazały się arcydziełami sztuki literackiej, a ich anonimowi autorzy — dobrymi znawcami ówczesnej poetyki i retoryki łacińskiej. Autorka książki wykazała, że najstarsze polskie zabytki stanowią świadectwo wysokiej kultury literackiej w Polsce XII—XIII wieku. Szczegółowa, precyzyjna i zaskakująco oryginalna analiza językoznawcza, filologiczna i stylistyczna oraz subtelna interpretacja semantyczno-składniowa naszych najstarszych zabytków językowych — podobnie jak w wypadku Reja dowiodła i tutaj, że nieporozumieniem jest panujące w nauce polskiej przekonanie o ubóstwie językowym, literackim i kulturalnym okresu średniowiecza. Ustalając właściwą lekcję *Bogurodzicy*, odtworzyła Ostrowska pierwotną, monumentalną kompozycję pieśni: prostą i doskonałą. W *Kazaniach świętokrzyskich* odkryła ich kunsztowną budowę linearno-segmentową, rytmikę, powtórzenia, symetrię i paralelizm w konstrukcjach składniowych.

W roku 1976 złożyła Ostrowska w Wydawnictwie Literackim zbiór swoich studiów zatytułowany *Z dziejów języka polskiego i jego piękna*. Tom obejmujący przeszło 20 arkuszy wydawniczych jest już przygotowany do druku i ukaże się w najbliższym czasie.

Osobny rozdział w dorobku naukowym prof. Ewy Ostrowskiej stanowi szereg artykułów poświęconych językowej i stylistycznej analizie poezji współczesnej. Za przedmiot tych badań obrała swoich ulubionych poetów, jak Tadeusz Nowak, Ernest Bryll, Julian Przyboś, Zbigniew Herbert, Tymoteusz Karpowicz. Zajmowała się zagadnieniami składni i kompozycji wiersza, semantyki i pól znaczeniowych wyrazów, eufonii tekstu, starała się uchwycić istotę języka dzisiejszej poezji, wskazując często jej analogie w języku poezji epok dawniejszych.

Prace Ewy Ostrowskiej zawierają wiele ujęć nowych, trwałych i cennych. Weszły do polskiej nauki jako studia nowatorskie, oryginalne i śmiałe, pomnażając jej ogólny dorobek.

Zofia Kurzowa